

Mojster in učenci: uganka eksegeze

Dejstvo, ki ga sodobno raziskovanje Marxa nikakor ne more zaobiti, je, da je Marxovo zbrano delo »pisala« vsa zgodovina marksizma, od Druge internacionale sem.* To »pisanje«, najsi se je odvijalo kot povsem nereflektirana eksegeza nauka ali pa kot historično-materialistična samorefleksija neke teoretske prakse, je tesno povezano z (le na zunaj postransko) problematiko *arheologije* Marxovega oz. Engelsovega opusa. Razkrivanje interpretacijskih premazov tega opusa je prepleteno z njegovim dvigovanjem na luč dneva, z razkrivanjem in postopnim objavljanjem literarne zapuščine. Poskusi (i)zbranih del pomenijo z ene strani neizogibno predpostavko vsake *teoretske* arheologije, po drugi strani pa sami spet niso naključni v tem smislu, da jih »v zadnji instanci« ne bi bistveno določale ne le splošne historične, pač pa tudi čisto teoretske kontroverze lastne dobe. Odnos do literarne zapuščine, do objektivno ohranjenega tekstualnega materiala, je bil sam vedno historično utemeljen in posredovan.

V grobem bi bilo moč razdeliti proces razkrivanja in recepcije Marxovega oz. Engelsovega opusa, zlasti še obsežnega *nepubliciranega* dela tega opusa, v tri faze, ki že zaradi notranje vsebinske povezanosti sovpadajo z glavnimi etapami siceršnje marksistične in marksološke diskusije v dosedanjih sto letih. V prvi fazi iz časov marksizma Druge internacionale, ki je imel v primerjavi s kasnejšimi obdobji tako časovno kot zaradi tega tudi še čisto osebno možnost neposrednejšega stika z zapuščino, se je do nje izoblikoval dokaj neprizadet odnos. Če zapuščina v svojih posameznih segmentih že ni figurirala kar kot čisti balast, s katerim je bilo moč oskrbeti bližnji antikvariat, so jo njeni prvi dediči v povprečju obravnavali privatistično. Vse to je v objavah, ki jih je oskrbel ta generacija marksistov, ostalo pretežno in praviloma dokumentirano kot »kamena doba v editoričnem pogledu«. V mnogih primerih je zapuščina nastopala le kot material, ki ne more prav v ničemer bistveno vplivati na obstoječa teoretska stališča, niti ne more vplivati na aktualne kontroverze. Zlasti za rokopisne, za časa življenja obeh piscev neobjavljene dele dediščine je bolj ali manj obveljalo, da sicer »dopolnjujejo« in »bogatijo« poznavanje nauka, nikakor pa v njegovo pozitivno podobo ne zanašajo dilem in odprtih vprašanj, katerih obdelava bi predpostavljala problematiziranje bodisi temeljnih, bodisi le obrobnihi principov obstoječe interpretacije.

Ideologiziranje s historičnimi mejami določene recepcije in določenega razumevanja Marxa oz. Engelsa v »marksizem« kot v sebi zaključen *sistem* je bilo najbolj lasten produkt novega teoretskega stališča: moralo je producirati tak odnos in zato ne preseneča. Šele zgodovinsko-praktični fiasco Druge internacionale na začetku vojne ter novi revolucionarni val ob njenem koncu sta omogočila in zahte-

* Članek je predelani odlomek iz obsežnejšega besedila, ki bo v kratkem izšlo v zbirki KRT pod naslovom »GRUND-RISE. Od renesanse do krize marksizma«.

vala teoretsko revizijo – ne Marxa, temveč prav tega historično opredeljenega marksizma. Zgodovinsko nujna refleksija prav-tega-marksizma, marksizma Druge internacionale, pa je soomogočala tudi osvestitev o nujnem *reflektiranem* razmerju do Marxa samega. Iz spisa, s katerim se je nekoč davno pričela Marxova raziskovalna pot, je bilo zdaj moč povleči misel, ki bi se kot tesno prilegajoča analogija dala povezati z aktualnimi kontroverzami. »Tudi v zadevi Hegla«, piše Marx v svoji disertaciji, »je zgolj ignoranca njegovih učencev, ko to ali ono določilo njegovega sistema razlagajo zgolj iz akomodacije ipd., z eno besedo, *moralno*. Pozabljajo, da so pred komaj preteklim razdobjem navdušeno viseli na vseh njegovih enostranostih, kakor se jim lahko evidentno dokaže iz njihovih lastnih spisov. (...) Natančneje rečeno, s tem sumničijo sami sebe; kakor da jim prej ni šlo zares, in to svoje lastno prejšnje stanje pobijajo pod formo, da ga pripisujejo Heglu, pozabljajo pa pri tem, da je bil on v neposrednem, substancialnem razmerju do svojega sistema, oni pa v reflektiranem« (MEW EB I:326).¹ Tisto, kar na eni strani torej nastopa kot *subjektivni* rezultat, se na drugi pojavlja kot *objektivna* predpostavka. Poanta navidez zadeva anatomijo »revizionizmov« (z današnjimi »transrevizionizmi« vred), toda ti v svoji negativnosti ne dopolnjujejo »Nauk«, pač pa njegovo »ortodoksijo«, »svoje lastno drugo«. Njuno stališče je torej *identično* in med njima je običajno razpeta povsem razumljiva pot: zoper tisto, kar se na eni strani (enkrat) *nereflektirano* privzema za objektivno predpostavko, se na drugi strani (drugič) zgroženo rebelira.

Druga faza medsebojno povezane recepcije in razkrivanja Marxa je torej bistveno utemeljena v metamorfozi teoretske pozicije. Namesto nadvse »obzirnega« pristopa k potencialno »diskretnemu« dokumentacijskemu fondu, ki ga je na izdajateljskem področju poleg tega spremljal še princip gotovosti lastne presoje kot edini razpoložljivi instrument, je zdaj moč zaznati nastajanje prav znanstveno »brezobzirnega« poglobljanja v zapuščino. K temu ni pripomogla le povsem objektivno zvečana »zgodovinska distanca« in postopen fizičen odhod neposrednih akterjev, ki se pojavljajo v dokumentaciji. Dejstvo, da je preteklo več časa od Marxove in Engelsove smrti, je žal prispevalo tudi k temu, da je bila zapuščina še bolj zanemarjena in raztresena. K drugačnemu pristopu do nje je bistveno prispeval predvsem premik splošne teoretske senzibilnosti, ki se je zgodil z nastopom nove zgodovinske dobe. Zdaj se pristop k tradiciji ni nič več zaključeval v fiksiranju na »rezultat«, pač pa je postopno odkrival, v čem je imperativ »ortodoksne« zavezanosti metodi (Lukács). Tiste tendence, ki so v spopadu z marksizmom Druge internacionale nastopale tako zoper dogmatsko pravoverno zavezanost vsaki Marxovi besedi kakor tudi zoper modernistično revizionistično »znanstveno adaptiranje Marxa«, so zdaj iskale – deloma z obstoječim fondom Marxovih in Engelsovih del, od katerih je bilo marsikatero že krepko pozabljeno, še bolj pa ravno z na novo odkrivanimi rokopisi – historično *delujočo* socialno, emancipatorično teorijo, ki mora vključevati tudi emancipacijo pred lastno ideologizacijo. Misel, da je Marxov metodološki postopek še kako primeren za kritično refleksijo

¹ Prim. tudi naslednje mesto iz več kot dvajset let kasnejšega dela: »Pri mojstru se razvija novo in pomembno sredi »gnoja« protislovij, nasilno iz protislovnih pojavov. Protislovja sama, ki leže v osnovi, pričajo o bogastvu žive podlage, iz katere se izžema teorija. Drugače je z učencem. Njegova surovina ni več dejanskost, temveč nova teoretska forma, na katero jo je mojster sublimiral. Deloma teoretski ugovori nasprotnikov nove teorije, deloma često paradoksalno razmerje te teorije do realnosti ga spodbadajo k poskusu, da prve spodbije, drugega pa odstrani. Pri tem poskusu se sam zaplete v protislovja in skupaj s svojim poskusom, da jih reši, predstavlja obenem pričenjajoči se razkroj teorije, ki jo dogmatsko zastopa« (MEW 26.3: 80). Tokrat »mojster« ni Hegel, temveč Ricardo. Ob njunih učencih pa tudi to mesto lahko enako pomenljivo velja tudi Marxovim.

marksizma samega, je na eni strani obnovila razumevanje teoretske tradicije v pomembni, a povsem odrinjeni dimenziji, na drugi strani pa znova definiralo teorijo kot *praktično* teorijo. »Edina, dejansko, materialistična in zatorej znanstvena metoda« (Marx) neke takšne raziskave sestoji mnogo prej v tem, a dialektično gledišče, ki sta ga Hegel in M. vpeljala v proučevanje zgodovine in ki smo ga doslej aplicirali samo na filozofijo nemškega idealizma ter na iz nje *izhajajočo* marksistično teorijo, zdaj apliciramo tudi na njen *nadaljnji razvoj* do sedanjosti.²

Predvsem na dve veliki raziskovalni jedri, moskovsko in frankfurtsko, je na začetku te faze omejena obsežna, najprej skoraj zgolj empirična dejavnost zbiranja in rekonstrukcije gradiva, ki se v nadvse žalostnem stanju ni nahajalo le zaradi »glodajoče kritike miši«, pač pa še mnogo bolj – kot se ob zapuščinah tudi sicer rado dogaja – zaradi dedičev. Rezultati te dejavnosti se bodo polagoma pokazali v obširni diskusiji, skoraj simbolično pa jih v opredmeteni obliki izraža torzo predvojne MEGA. Zlasti na začetku tridesetih let so tudi sicer živi teoretski razpravi dodatnih pobud prispevale objave takšnih, dotlej neznanih rokopisov, kot so bili npr. *Ekonomsko-filozofski rokopisi*. Polariziranim silnicam v tedanjem delavskem gibanju, ki je poleg tega prihajalo tako na prag fašizma kot stalinizma, zagreta teoretska konfrontacija prav gotovo ne bi škodovala. Če je namreč treba materialne razloge te drugačne orientacije na začetku druge faze iskati v zgodovinskih procesih, ki jih označuje sintagma »revolucionarnega vala« ob koncu prve svetovne vojne, tedaj tudi postopnega zamiranja energije in naporov te faze ni mogoče razumeti drugače kot historično – z nastopom »reakcionarnega vala« na začetku tridesetih let. Vendar je nad »zgodovinoцентриčnim« mišljenjem zdaj znotraj samega komunističnega gibanja visela vse bolj grozeča nevarnost anateme. Na izteku te faze prisvajanja Marxovega oz. Engelsovega opusa se na potenciran način vračajo vse napake prejšnje, socialdemokratske prakse. Še več: cenzorska roka stalinizma je bila skoraj popolna, in tam, kjer ni imela moči, so knjige gorele na nacističnih grmadah. Začetek tridesetih let je tako začetek propadanja obeh glavnih evropskih marksoloških jeder. Enega je zbrisal v koncentracijska taborišča – v najboljšem primeru v emigracijo – val zmagoslavnega nacizma, drugemu pa so razmere »zaostrenega razrednega boja« probrazile instrumente znanstvene analize v pragmatična trobila; z enako samorazumljivostjo, s katero so nekoč po potrebi prelivali zvonove v kanone.

Konsolidacija obstoječega v dveh svetovih poveljne dobe, sam v sebi protisloven proces destalinizacije, pojav heretikov v svetovnem socialističnem gibanju, postopno izoblikovanje novih družbenih subjektov, najprej in še posebej znotraj ekonomskih transformacij zahodnih družb – vsi ti procesi so »od zunaj« določali parametre obnavljanja diskusije o Marxu in marksizmu nekako v prvih dvajsetih letih po koncu druge svetovne vojne. Mreža možnih interpretacij in pristopov se je zdaj še močneje povečala. Marx že zdavnaj ni bil več le snov aktivističnih partijskih kurzov, tudi ni bil več poleg tega omejen le še na raziskovanje nedogmatskih komunističnih intelektualcev (v »gverili«), nad katerimi je visela grožnja anateme. Kot je po eni strani posthumno doživljal dopolnilo svoje do skrajnosti ideološko obremenjene in retuširane podobe prav slovansko megalomanskih dimenzij v takšnem »epistemološkem« pristopu, ki se je napajal iz finančnih fondov tajnih služb, tako je neizbrisljiv *intelektualni izvor* marksizma na drugi strani tudi »meščanske« raziskovalce večkrat napeljal k analizam, ki jim je sicer moč očitati marsikaj, nikakor pa ne neresnosti in neprizadetosti. S postopnim in vse bolj razvidnim

² K. Korsch, *Marxismus und Philosophie*, Frankfurt 1966, str. 96–97. – Spis se je prvič pojavil leta 1923.

ideologiziranjem izvorno kritičnih teoretskih impulzov, s katerim je uradni marksizem ustvarjal avreolo okrog »realnega socializma«, obenem pa s postopnimi in vse bolj razvidnimi družbenimi polarizacijami novega časa, so se pričele vse bolj širiti vrste »revizionizma«. Na čisto eksegetski ravni je postajalo vse bolj jasno, da se socrealistična slika nikakor ne ujema s tisto, ki jo ponuja kritično in svobodno branje samo. Onstran zidov kabinetov pa so novi kontestativni in emancipatorični socialni procesi zagotavljali reflektirajoči zavesti vse bolj nepreklicno alternativo: *kritika ali apologija*. Vzporedno z obnavljanjem vedenja o nekaterih medvojnih tradicijah, ki so bile dotlej že skoraj popolnoma izbrisane iz zgodovinskega spomina, pa tudi z obnavljanjem fundamentalnih raziskav, ki so znova posegale v študij klasičnih teoretskih izvorov sodobne socialne misli, se je pričela *tretja faza* recepcije Marxa, obdobje, ki je zaradi nekaterih posebej razvitih momentov dobilo na svojem začetku celo epitet »renesanse marksizma«, da bi se ga pokopalo v »krizo« na njegovem izteku ob koncu sedemdesetih let.

Pretežni del stoletne marksistične diskusije in njenih kontroverz že na prvi pogled ne asociira po naključju na eksegezo. Konec koncev je Marx, enako kot katerikoli avtor preteklosti, dostopen le na interpretativni način. Teksti, kakršni so se nam ohranili iz preteklosti in kakršne je bilo moč s povsem pozitivnimi postopki deloma obnoviti, so dokončni; do njih je moč zavzeti le reflektirano razmerje. Toda skozi *branje* nekega *teksta* ne razkrivamo le njegove *avtentične objektivnosti* (ob veliki natančnosti lahko na ta način pravzaprav samo nakažemo nezadovoljivost delnih interpretacij), pač pa se skozenj razkriva *subjektivnost* tega branja, aktualna in nova teoretska pozicija. Postopki tekstne interpretacije, ki se nahajajo v največjem delu diskusije o Marxu in marksizmu, sicer vanjo ne vstopajo samovoljno, pač pa jih izsiljuje njen predmet sam. Ta diskusija je v bistvu in vrhu tega *historična*, kar pa seveda v nobenem primeru ne zadošča, da ne bi bila lahko *ideološka*. Nasprotno. Nekatero najostrejšo debato v njej so bile pravzaprav doma- la spekulativni spori o interpretacijskih možnostih posameznih tekstov in opusa v celoti. Kolikor te spore opazujemo s poznejšega stališča, je mnogo bolj zanimivo analizirati tisto, kar se je ob artikuliranju takšnih sporov še povsem nerazvidno skrivalo v ozadju kot splet historičnih teoretskih dilem, ne pa samo vsebino teh disputov, ki v posamičnih primerih sodobniku včasih celo zbuja pomislek, kako je le mogla svoj čas vnemati takšne strasti. Če opažamo temeljni teoretski problem v *formah* marksistične diskusije, če vidimo v interpretacijskem sporu okrog nekega teksta edini indic, skozi katerega je moč zapopasti (teoretsko praviloma samo-n e-reflektirano) *historičnost* te diskusije, njeno »nezavedno« torej, tedaj to za njene akterje seveda nikakor ni kompliment. Tekstualni spori imajo svoja ozadja in lahko temeljijo na mnogo bolj globalnih, čisto teoretskih problemih, ki niso nujno že na začetku polemike porinjeni v ospredje.

Vpogled v »zgodovino idej« kaže mnoge točke, na katerih izgleda, da vzplamtijo zublji novega mišljenja le z nekim bolj ali manj povsem naključnim odkritjem starega miselnega materiala, opredmetenjem nekega preteklega miselnega procesa, torej z nekakšno samemu aktualnemu mišljenju zunanjo, mehanično navezavo na nek časovno oddaljen cikel snovanja. Da imajo tako ali drugače odmaknjene kulture sicer lahko izjemno močan vpliv na dani, zgodovinsko oblikovani model mišljenja, je razumljivo samo na sebi; že zato, ker s svojo drugačnostjo provocirajo samoumevnost tega danega modela in ga silijo k »renesansi«. Nanadna, tako rekoč naključna pritegnitev nekega momenta takšne drugačnosti lahko torej deluje nenavadno produktivno na našo sedanjo miselno dejavnost, toda lastne nove ustvarjalnosti same zgolj iz tega empiričnega dražljaja, ki ga nudi novoodkriti

tekst, še ni moč teoretsko zadovoljivo pojasniti. Da se tak moment realizira v sedanjosti, je potrebno pritegniti še subjektivno stran. Potreben je nekakšen Kantov »a priori«: *pogoj njegove recepcije v sedanjosti*, pogoj, ki ga postavlja *aktualna*, pa *historično* oblikovana vsakokratna *teoretska senzibilnost*, in ne zaprašeni arhivi, ne gola prisotnost papirnatega dokumenta na sebi.

V zgodovini marksizma bi bilo moč razbrati kar nekaj takšnih točk: najmanj ob vseh bistvenih teoretskih prelomnicah v njej. Novo, filozofsko in k Heglu ter nemški klasični filozofiji sploh usmerjeno branje Marxovega in Engelsovega (znane) opusa, kot sta ga v dvajsetih letih najbolj izrazito prikazala Korsch in Lukács, se je utemeljevalo na delih, ki so bila dotlej znana izključno le formalno: če že ne na samostojnih delih, pa vsaj na fragmentih (zlasti iz *Kapitala*), katerih impulzi so daleč presegali kapaciteto poprejšnje teoretske senzibilnosti. Ob koncu dvajsetih let je objava Engelsovih spisov o dialektiki narave sprožila eno izmed najobsežnejših teoretskih polarizacij, ki se je na začetku tridesetih let z objavo *Ekonomsko-filozofskih rokopisov* – teh se je posebej razveselila »humanistična« stran – še okrepila, čeprav so Pariški rokopisi k tej polarizaciji bistveni delež prispevali šele po vojni. Citiranje iz teh rokopisov je ostalo tja do konca šestdesetih let zaščitni znak »avtentične« marksistične in marksološke pozicije. V njej se je nasproti prevladujoči ekonomistični interpretaciji Marxa – stari kot marksizem sam, toda v tridesetih letih močno modificirani – zoperstavil nov, antropološko-filozofski model branja. Pomen te zoperstavitve ni toliko v uravnoteženju diskusije, pač pa v tem, da se je z njo vsaj latentno in potencialno znova zastavil tisti teoretski vidik, ki se je v filozofski produkciji sodobnosti nahajal le še ob redkih posredovanjih na Marxa se naslanjajočih divergentnih avtorjev: razmerje med *ekonomijo in filozofijo*. Le tako namreč problematika človeškega družbenega življenja neha nastopati kot vsakega globljega spraševanja prosto vprašanje »tehnike« razpolaganja s človeškimi močmi in naravnimi silami.

V vsej svoji splošnosti se je ta vidik ponujal prav v recepciji rokopisov, ki so bili označeni kot »*ekonomsko-filozofski*«. Sprva je v večini primerov veljalo, da je stališče takšne teoretske sinteze Marxu uspevalo le nekoč v mladosti; z nadaljnjim raziskovanjem in razvijanjem njegovih konsekvenc pa so se sčasoma med samimi »humanističnimi marksisti« našli heretiki, ki so to sintezo v še mnogo bolj izpiljenih oblikah našli tudi v *kritiki* politične ekonomije z Marxove zrele dobe. Tudi ta obrat je v zapuščini našel sebi ustrezen in dotlej neznan oporni tekst. Kar nekako simbolično se je nahajal nekje vmes med obema tedanjima frontama, v njunem skupnem slepem kotu, nekje med »mladim« in »starim« Marxom.

V sodobni *zgodovini recepcije* Marxa sta imela dva teksta še posebej izrazito težo, zlasti tedaj, ko je šlo za obnavljanje razmerja med marksizmom in filozofijo. Oba sta tako ali drugače »*ekonomsko-filozofska*«: preveč »spekulativna«, da bi jih bilo moč brez pridržkov všteti v ekonomizem, pregloboko zapletena v raziskovanje »anatomije meščanske družbe«, da si ne bi umazala bele srajce čiste filozofije. Kakor rokopis iz leta 1844 je tudi tisti iz zime 1857–58 zelo dolgo dobo ostal neznan, še več, v obeh primerih so se pravi recepcijski procesi začeli šele leta po njihovem izidu. Oba sta bila objavljena v tridesetih letih: prvi na njihovem začetku, drugi čisto na koncu. Oba sta po vojni – mogoče le ob nekoliko daljšem presledku, kot je minil med izidoma – zbudila posebno močan odmev in sta tesno povezana z nastajanjem novih korakov v interpretaciji Marxa. Predvsem pa sta oba bistveno prispevala k *refilozofikaciji* diskusije o Marxu in marksizmu. Oba sta, vsak ob svojem času, postala domala medijska teksta. V njunih interpretacijah, v njuni eksegezi, sestoji najbolj notranja logika sodobne marksistične teorije;

interpretacija teh dveh tekstov pa obenem posreduje samo jedro teoretskega tematiziranja sodobnega sveta. To je med drugim ponujalo vprašanje, zakaj in odkod se je nenadoma tako silovito in tako aktualno vrnil v diskusijo sam Marx. Zanimivo je, da so avtorji, ki so bili pripravljeni to vprašanje neposredno povezati s problematiko (sodobne) recepcije, pravzaprav redki, zlasti še, če iščemo refleksijo (vsekakor zelo zapoznele) recepcije *Očrtov*. Pri nas je dokaj razločno opozoril na ta vidik na začetku sedemdesetih let G. Petrović: »V odgovoru na to vprašanje so se močno razhajali celo interpreti, ki so bili sicer enako prepričani v velik zgodovinski pomen Marxovega dela. V hosti najrazličnejših interpretacij in ocen Marxa se ni lahko znajti, toda kaotična zgodovina teh interpretacij bo mogoče postala nekoliko bolj pregledna, če jo periodiziramo po delih, ki jim je v različnih obdobjih pripadala dominantna vloga v poskusih razumevanja celotnega Marxovega opusa. Če pustimo manjše obrate in posameznosti ob strani, mislim, da je moč ob tem kriteriju razlikovati tri glavna obdobja: 1. obdobje *Kapitala*, 2. obdobje *Ekonomsko-filozofskih rokopisov* in 3. obdobje *Grundrisse*«. ³

Avtor sam je v času tega zapisa doživljal to tretje obdobje, po tistem in v veliki meri na osnovi tistega, kar je kot svoj skrajni domet ponudilo predhodno. V načelu se tej periodizaciji lahko pridružimo, toda kolikor imamo to prednost, da lahko reflektiramo tisto, kar je bilo pred približno petnajstimi leti še »substancialno«, si bomo dovolili podvomiti v utemeljenost prvega obdobja te periodizacije ter njegovo kohezivnost z ostalima dvema. Tako ali drugače, posredno ali neposredno je bila diskusija o Marxu že od samih začetkov diskusija o *Kapitalu*: šlo je le za to, kakšen odnos se do njega zavzame in kakšnih argumentov se je pri tem treba poslužiti. O tem priča končno tudi Petrovićevo razumevanje samo. Zlasti iz današnje teoretske situacije je razvidno, da je bistvo tako drugega kot tretjega obdobja predvsem v novem argumentiranju drugačnega pristopa k Marxovemu *Kapitalu*, drugačnem od tistega, ki se je prakticiral v mnogih preteklih ali sodobnih ekonomizmih. Ta pristop je označeval že Korschevo in Lukáćevo interpretacijo Marxa; z odkritjem, recepcijo in pritegnitvijo v diskusijo dveh tako pomembnih tekstov, kot jih omenjamo tu, pa je dobil še svojo dodatno tekstualno podporo. Toda če so rokopisi iz leta 1844 najprej rehabilitirali filozofske momente marksizma, nemalokrat na račun njihovega razmerja z ekonomijo, če je bila torej njihova recepcija sprva le neposredno nasprotje ekonomizma samega, kaj takega že kmalu po začetku recepcije rokopisov iz leta 1857–58 ni bilo več mogoče: ne le zaradi zrelejše stopnje same Marxove analize, pač pa predvsem zato, ker je morala recepcija *Očrtov* reflektirati poprejšnjo recepcijo *Pariških rokopisov*. Z njimi se je pričela obširna rehabilitacija tistega pristopa h *Kapitalu*, ki se je na poprejšnjih stopnjah sicer ponekod pojavila, pa so jo razmere izpodrinile in spravile v pozabo: v tem je verjetno treba videti poglobitveni prispevek njihove recepcije za sodobno teorijo. Ta prispevek je še poglobil ločnico med kritičnim in legitimističnim, med »zahodnim« in »vzhodnim« marksizmom. Recepcija zgodnjega opusa je v nekaterih socialističnih deželah, ki so uspele razviti avtonomno teoretsko snovanje, vsaj do neke mere rezultirala v dalekosežnejših preobrazbah; recepcija *Očrtov* pa je v načelu – zlasti še po izteku burnih šestdesetih let – ostala vpeta v historicistične in ekonomistične okvire. Ravno obratno pa so zlasti znotraj teoretskih usmeritev, ki so vznikale iz pogojev sodobnih zahodnih družb, doživeli v nekem obdobju vlogo skoraj »mobilizacijskega« teksta, ob katerem je bilo na trenutke videti, da je marksistična teorija spet v celoti obnovila svojo nekdanj znamenito moč.

Danes je tisto pulziranje, ki ga je moč označiti kot »tretje obdobje« interpreta-

³ Prim. G. Petrović, *Smisao i značenje Marxovih Grundrisse*; v: K. Marx, *Temelji slobode* (Zagreb 1974), str. VI

cije Marxa, obdobje *Očrtov kritike politične ekonomije*, nedvomno že daleč za nami. Prelomi v vsakem zgodovinskem gibanju zahtevajo svojo refleksijo in gotovo ni nič čudnega, da se v literaturi zadnjih nekaj let vse bolj pogosto srečujemo s takšnimi ali drugačnimi *obračuni* s teoretsko zavestjo včerajšnjega dne. Tudi tu se tej zgodovinski obvezi ne moremo izmikati. Zastavlja pa se nam vprašanje: ob katerem »mediju« bo stekla diskusija zdaj? Je to še lahko kak Marxov tekst, ali obstaja še kakšen, ki še ni postal tako neškodljivo »klasičen«, da bi še utegnil po meri sedanjega časa razpihati iskre diskusije? Tu smo mnenja, da takšnega »*Teksta*« ni, niti ga v dejanskosti nikoli ni bilo. Bila je le iz zgodovinskih valov porajajoča se sposobnost oblikovanja reflektirane pozicije: ne le do Mojstra, temveč tudi (ali pa celo predvsem) do njegovega bojujočega se nasledstva. In ker tudi zdaj in tu ni težko srečati tistih, ki »pozabljajo, da so pred komaj preteklim razdobjem navdušeno viseli na vseh njegovih enostranostih, kakor se jim evidentno dokaže iz njihovih lastnih spisov«, ne vedoč, da »s tem sumničijo sami sebe; kakor da jim prej ni šlo zares, in to svoje lastno prejšnje stanje pobijajo pod formo, da ga pripisujejo« neke v davnini živečemu Mojstru, tu rešitve starih grehov ne vidimo v begu v kakršenkoli post-(marks)izem. Mogoče je teoretska rešitev prej v tem, da zaobrnemo njegovo dejansko »leninistično« provenienco: »nihče od marksistov ni razumel Marxa«, ker ni »spoznal samega sebe«, ker ga ni bral skozi marksizem sam, tj., ker in kolikor je svojo vlogo iluzorično doumeval kot skok v »substancialno« sedlo Mojstra samega. Je tedaj po tej poti moč *reflektirano* ponoviti: »Ce qu'il y a de certain, c'est que moi, je ne suis pas marxiste«?